

18.

Z OSNOVY ZÁKONÍKA KARLA I. (IV.) ZNÁMÉ POD NÁZVEM „MAIESTAS CAROLINA“.

(R. 1355.)

Již v úvodu k ukázkám z „Ius regale montanorum“ (výše č. 13) vyložili jsme počátky teorie panovnického samovládí u nás v souvislosti s procesem překonávání feudální rozdrobenosti a vznikání silné, centralisované monarchie. Zároveň jsme viděli (srov. č. 14) pokusy české šlechty, které směřovaly ne sice proti překonávání feudální rozdrobenosti, ale ovšem k tomu, aby nové uspořádání státního života dalo se spíše na principu feudálně stavovském než na principu královské samovlády.

Koncem vlády Jana Lucemburského a začátkem vlády Karlovy vrací se boj mezi panovníkem a šlechtou (v první řadě vysokou, panstvem) v zosířené formě. Bylo to způsobeno tím, že Karel měl za to, že jsou dány více než kdy jindy předpoklady pro plné uskutečňování panovnického samovládí v českém státě.

Mladý Karel přinesl si z Francie, kde byl vychován, a z Itálie, kam byl nucen záhy zajíždět, znalost soudobých teorií silné monarchie. To vytvořilo v jeho osobě rysy, pro něž jej — ovšem nesprávně — buržoasní historiografie označovala za jakéhosi „osvíceného absolutistu“. Karel nebyl si však, jak vše tomu nasvědčuje, ani zdaleka vědom celé složitosti a obtížnosti situace, jaká v zemích, které zdědil, byla a zejména nepočítal ani vzdáleně s tím, že v určitém okamžiku, podněceny k odporu příliš otevřenými pokusy samovládnými, mohly by se všechny hlavní složky feudální společnosti, navenek stojící proti sobě, přece jen spojit a autokratickým a reformátorským snahám panovníka položit pevnou závoru.

Právě toto se v padesátých letech 14. století u nás opravdu stalo. Karel na prahu své vlády začal s veškerou energií připravovat základní přebudování ústavy, administrativy, soudnictví i jiných stránek veřejného života (na př. financí, obchodu, vztahů pozemkové orchnostenských) českého státu. Činil tak v podstatě shora, za účasti cizích učených

rádců, tajně, v latinské formulaci nepřístupné širším kruhům světských feudálů a nad to často bez hlubšího pochopení skutečných poměrů v českých zemích a bez náležitého uvážení zájmů, jež reformami musily býti zasahovány.

Karel připravoval systematické shrnutí všech reforem, včetně právního zakotvení teorie silné vlády panovnické, v latinském zákoníku, na němž se pravděpodobně pracovalo už od roku 1348.

Sněm království českého dal asi Karlovi v dubnu 1348 zásadně schválení pro jeho velký kodifikační plán. Nemělo to být nic menšího než všeobecný zákoník pro království české. České pansivo tehdy zřejmě prozatím ještě přistoupilo na Karlovy reformní záměry. Spoléhajíc na osobní vlastnosti nového panovníka počítalo patrně s tím, že špatná zkušenost s obdobnými pokusy předchodci za Karlových předchůdců nedopustí Karlovi převratné počiny a ukvapené novoty, které by dosavadní mocenské poměry, jejichž vyjádřením bylo i obyčejové právo dotud v českém státě platné, pokoušely se zvrátit nebo z nich jednostranně těžit ve prospěch panovnické moci.

Tím větší bylo překvapení panstva po více než sedmi letech, když konečně — bylo to r. 1355 — Karel předložil hotovou osnovu zákoníka generálnímu sněmu svolanému ke dni sv. Václava do Prahy. Známe dnes už natolik ono nepsané právo u nás tehdy živé, že dobře pochopíme bouři odporu, která se proti Karlově osnově na sněmu zvedla. Karel, císař římský a král český, programový samovládcé a reformátor, dostal se tu do situace velmi nepříznivé. Že zákoník, sedm let chystaný, je již připraven, bylo obecně známo. Karel sám jeho existenci resp. jeho uvedení v platnost hodlal spojit přímo s památkou na svou osobu. Zákoník měl býti nazván jeho jménem (Codex Carolinus) a Karel se jím měl jako první velký zákonodárce českého státu na věky zapsati do dějin země. To aspoň jasně říká Karlova věta v úvodu osnovy, že pojal úmysl shrnouti staré i nové právo české „in unum codicem Maiestatis nostrae felici nomine nuncupandum...“, tedy „do jednoho kodexu, který by byl nazván štatným jménem našeho veličenstva“, jménem Karlovým.*)

Poznamenejme ihned, že název dnes běžný „Maiestas Carolina“ vznikl až dodatečně, a to nedorozuměním pozdějších spisovatelů, kteří si citovanou větu z úvodu mylně vyložili. Hlavní vinu na pozdějším zobecnění názvu „Maiestas Carolina“ má, jak se zdá, Pavel Ješín, který Karlovu osnovu s tímto příznačně barokním titulem vydal tiskem r. 1617, ovšem už jako historickou památku.**)

Jednání sněmu bylo dne 5. října 1355 zakončeno porážkou Karla jako navrhovatele osnovy nového zákoníka. Karel tehdy vydal slavnostně latinské prohlášení rozšířené ihned po celé zemi ve velkém počtu exemplářů, v němž se oznamuje, že svazek (volumen), v němž byly sepsány nové zákony, náhodou shořel a byl zničen (fortuito casu fuit igne consumptum in nihiloque redactum), a to i s pečeti, jimiž prý byl opatřen. A poněvadž prý na obsah nového zákoníka ani dosud nebylo přísaháno, ani nebylo jinak slibováno jej zachovávat, ani nebyl uveřejněn, úředně dán na vědomí a vyhlášen, prohlašuje se v listině, že není a nebude jím nikdo právně vázán.

Nemáme zpráv o tom, co vše bylo v pozadí tohoto překvapujícího prohlášení. Můžeme se jen domýšlet, jaká vnitřní jednání, spory a hádky předcházely, jak Karel českou šlechtu snažil se přemluvit a přesvědčiti ji o výhodách nového zákoníka a jak šlechta naopak mu zase poukazovala na škody, jež by — jí především ovšem — reformy přinesly, a jak posléze králi vyhrožovala pro případ, že by z vlastní autority chtěl zákoník přece jen vyhlásit.

*) Tato slova jsou odezvou podobných slov v úvodu ke Codexu Justinianovu (ze 6. stol. n. l.)

**) Údaj v Bibliotheca juridica Austriaca, Wien, 1847, str. 201, č. 2468, že prý Maiestas Carolina vyšla tiskem také r. 1597, je zcela mylný a vznikl patrně nedopatřením.

V literatuře byly již bez obalu projeveny pochybnosti o pravdivosti Karlova prohlášení, že zákoník shořel. Bylo jasně naznačeno, že se Karel prostě neodhodlal otevřeně přiznat svou porážku, v níž jeho největší zákonodárný pokus byl vetován panstvem, jež se opět prokázalo jako stále ještě hlavní mocenský činitel v českém státě.

Jestliže dnes, po staletích, Karlovu zákonnou osnovu podrobujeme obsahovému rozboru, nemůžeme nakonec nepochopiti, že sněm tento nový všeobecný zákoník pro české království jemu nabízený odmítl. Pohnutky, jimiž panstvo jako rozhodující složka sněmu bylo vedeno, nebyly daleko jen snad povšechné (konservativnost, nechť k psanému právu a pod.), nýbrž byly v řadě bodů věcně podloženy.

Už Palacký poznal, že nepřímo a ve svých důsledcích by byl nový Karlův zákoník přivodil úpnlý převrat v dosavadním českém právu a právnictví. Poněvadž byl sepsán latinsky, byl by býval prakticky přístup jen klerikům a byl by s sebou nutně přinesl zesílení scholastických metod v aplikaci práva. V úřadech by byl nahradil šlechtu byrokracií a byl by přivodil — v opaku ke stavu dosavadnímu — neveřejnost řízení soudního, jeho písemnost a s tím vším ještě větší zdlouhavost a těžkopádnost. Právní jistota, kterou měl Karel na mysli, byla by bývala šlechtou vykoupena příliš drazo.

K takovýmto všeobecným námitkám přistupovaly však ještě překážky plynoucí z jednotlivých konkrétních ustanovení osnovy a z vládního „programu“ vyhlášeného v úvodu. Karel nijak se netajil svým samovládným postojem. Východiskem jest mu zřejmě představa, že panovník je výhradním zdrojem práva; že je výlučným administrátorem země a jediným autorisovaným soudcem (Úvod, články 3, zde shoda se Sicilskými konstitucemi), že vše závisí ve státě jen od panovníka, že jemu je stát a lid Bohem svěřen a že on sám za vše odpovídá, a to ovšem jedině Bohu. Panovník posléze že je nad jakýmkoliv zákonem, čili že je *legibus solutus* (článek 42. a 74., Jireček).

„Ze samé nezbytnosti společenských pochodů“, vykládá Karel ve svém Prooemiu (úvodu) — používaje tu opět slov Sicilských konstitucí — „stejně jako z unuknutí božské prozřetelnosti vytvořili se nad národy panovníci, aby čelili zvlí zločinců; aby dali bezpečnost lidem pokojným a mírným; aby ustanovovali zákony a práva a vůbec vše: hno zařizovali, jak se patří; aby rozumně mezi lidmi řešili budoucí spory s uvážením okolností osobních i věcných“.

„Podle lidských práv,“ vykládá Karel v článku 42., „panovník jest zákonů prost, jest oprávněn soudit všecken lid sobě poddaný a sám nikým není souzen.“ Proto také ovšem v žádném případě nemůže osobně na něho být nikým vznesena soudní žaloba.

Toto byla ideová base, z níž Karel vycházel. Toto byla legitimace, jejíž mocí právě Karel hodlal, jak sám dále praví (úvod, čl. 8), jednak zavésti některá zákonná ustanovení zcela nová, a to ve víře, že mu je Bůh zjevil, jednak opravit je a doplniti právo starší, jež písemně buď vůbec ještě nebylo zachyceno anebo bylo sepsáno jen „chatrně“, jednak konečně vůbec české právo zformulovat, zredigovat a shrnout je v jednom „Codexu“.

Byla to jistě především už takováto příliš otevřená theorie panovnického samovlády, co české šlechtě nedovolovalo přijmouti Karlův elaborát. Neboť česká feudalita měla zcela jinou koncepci a hlavně zcela jinou praxi politickou, zákonodárnou, správní i jurisdikční. Vycházela z představy sice nikde dosud v zákoně neformulované, ale velmi účinně stále znovu prosazované, že panovník je jejich představitelem, že je jim politicky zodpovědný a že zákonům země se nijak nemůže vymknouti, že tedy na př. i může býti soudně žalován.

Alé v obsahu zákoníku bylo ještě mnoho jiných bodů, jež byly pro přijetí osnovy překážkou stejně nepřekonatelnou. Byly to novoty nejen v právu státním (v ústavě a správě), nýbrž i velmi mnohé ve šlechtickém právu majetkovém, co znemožnilo přijetí osnovy sněmem. Ani zdaleka nemůžeme je zde vypočítávati všechny. Upozorníme jen, jak vývojově předčasný a neúnosný byl striktní zákaz soukromých válek mezi panstvem (čl. 35) provázený přísnými tresty. Vždyť je nám známo, že takovéto války (záštt, Fehde, guerra) byly zcela pravidelným právodním zjevem feudalismu až do 16. století.

Příkře křížila snahy feudálů a velmi anticipovala příští vývoj novověký (17.—18. stol.) Karlova snaha, týkající se vlastního základu feudálního řádu, reglementovati nějak režim pozemkově vrchnostenský. Zákoník zaváděl v článkách 74. a 82. (Jireček) jednotnou úpravu stěhovací volnosti poddaných, věc to, která měla pak narážeti na odpor pozemkových vrchností u nás ještě po více než dalších 400 letech. Téměř utopické byly zatím všechny předpisy, jimiž se Karel pokoušel vytvořit státní úřednický a nestavovský aparát poslušající jen panovníka-samovládcе. Mnohá ustanovení mají ráz do té míry etatistický, že jen vzdáleně a jakoby zastřeně připomínají skutečné středověké poměry v našich zemích.

Souvislost Karlova kodexu s jinými staršími kodifikačními pokusy nelze ani blíže potvrdit ani vyvrátit, neboť z tohoto starého materiálu se nic nezachovalo. Nesporným se jeví, že se autor či autoři Karlovy osnovy starším pramenům nevyhýbali — a že jednou pravděpodobně budeme moci ukázat na věcnou souvislost (vývojovou) mezi ustanoveními Karlova kodexu a celým rozsáhlým komplexem pramenů starších, snad nazpět až ke Statutům Konrádovým.

Už Werunsky, po něm pak Hobzek, povšimli si souvislosti jistých partií Karlovy osnovy se slavným zákoníkem Bedřicha II. z r. 1231 zvaným „Sicilské konstituce“ nebo „Konstituce melfské“ nebo i „Liber augustalis“. Hobzek položil oba texty vedle sebe a porovnával je, škoda však, že při této příležitosti nevyznačil, kde je text úplně převzat, kde je převzat a obměněn a konečně kde je shodný jen postup myšlenek. Souvislost je v prvních třech odstavcích „Úvodu“ (Prooemia) a dále v ustanoveních o kacířích a o přechovávacích kacířů.

Od 18. století udržovalo se v literatuře mínění,*⁾ že Karlův návrh recipuje i římské právo. Studie Hobzkova ukázala však, že přímo převzato bylo z justiniánské kodifikace jen mizivě málo.

Karlova osnova se ve svém celku nestala zákonem. To však neznamená, že by byla odmítnutím v sněmu zcela dohrála svou historickou úlohu. Jednak řada jejích ustanovení figurovala v současných právních knihách čili soukromých příručkách právních jako byl latinský Ordo iudicii terrae a český Řád zemského práva, jednak byla v 15. století porížena i česká verse celého textu. V obojím případě vznikaly tak soubory předpisů a pravidel stejně neplatných jako byla Karlova osnova sama. Skutečně platné tehdejší české právo nemůžeme tedy odtud poznat přímo a zcela, nýbrž jen zkreseně, nepřímou a částečně. Proto je potřeba při používání všech těchto „pramenů“ v moderní právní historii býti co nejopatrnější a co nejkritičtější.

Naskytá se ještě otázka, co asi přimělo Pavla Ješina na začátku 17. století, aby Karlovu osnovu znovu vydal, a to s oním barokním titulem, s nímž je dnes běžně známa. Jisté to nebyla náhoda, že právě před Bílou horou tento více než 250 let tehdy již starý nezdařený zákoník se náhle zase objevuje v latinském originále, a to tentokrát tiskem. Máme za to, že to byl právě Karlův samovládný program, co jisté kruhy u nás na počátku 17. sto-

^{*)} „Obviant etiam in Maiestate Carolina plurima iuris Iustiniani vestigia...“, DEBRANEUMANN, Diss. De commissionibus, 1739, str. 76.

letí zajímalo a vábilo. V jistém smyslu stala se tak Karlova osnova dodatečně jedním z příznaků velkého konfliktu, který brzy na to nastal, a předzvěstí habsburského absolutismu, který byl pak skutečně nastolen u nás po roce 1620. Obnovená zřízení zemská uzákonila velmi mnohé z toho, k čemu už Karel v polovici 14. století směřoval.

Řada Karlových reforem se ovšem i po nezdaru Karlovy osnovy z jejího obsahu přece jen dodatečně uskutečnila. Patří sem na př. zejména omezení t. zv. ordálů čili božích soudů.

Karel ve svém opravném úsilí našel tu spojence nad jiné účinného, arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který ostatně ve stejném směru zapůsobil pravděpodobně už před Karlem a nezávisle na něm. Uplynulo tehdy už více než jedno století od okamžiku, kdy římská církev, ovládaná novými směry u svých vůdčích duchovních hlav — z bojovníků zvláště významných byl tu sám Tomáš Akvinský — zahájila oficiálně tažení proti „experimentům, jimiž se všetečně a rouhavě“ pokouší v soudním řízení Bůh. Byla v tomto obratu jakási ironie osudu, neboť někdy od 7. do 9. století byla to právě církev, jež se božích soudů ochotně ujala a jako složku křesťanské kultury je všude šířila. Od 10. století takto ordály křesťanský provozované zdomácněly i u nás. A ve stoletích 13.—14. byly už součástí právní kultury do zdejšího právního vědomí tak hluboko vrostlou, že bylo třeba velkého úsilí a mocné autority i dlouhého času, aby byly opět vymýceny.

Karlova osnova obsahovala naprostý zákaz ordálů vodou a žhavým železem, a to se sankcemi nejpřísnějšími, ordál soubojový pak aspoň omezovala. Karel postupoval zde v souladu s tím, jak i v jiných ohledech likvidoval důsledky feudální rozdrobenosti. Silná ústřední moc nepotřebovala se už v soudním rozhodování schovávat za nadpřirozené síly jako slabý státní aparát 11.—12. století. Ordály se jí proto zdály přežitkem.

Tomáš ze Štítého ve svých „Knižkách šesterých“ mluví o ordálech vody a železa už jako o věci bohudík šťastně vymýcené a zásluhu o to přičítá právě Arnoštovi. Čteme-li k tomu u Viléma, Arnoštova životopisce, že Arnošt „soudy žhavého železa a studené vody zakázal provozovat a zcela je pollačil přes odpor panstva“, nemůžeme odtud učiniti jiný závěr, než že nezávisle na Karlových zákazech, jež nedosáhly platnosti zákonné, zasáhl Arnošt ze své moci arcibiskupské, a to patrně tak, že prostě zakázal kněžím jakoukoliv účast na ordálech, čímž právě nepřímou provozování jich úplně zmařil. Bez kněží ztrácely ordály povahu křesťanských „božích“ soudů a klesaly na přežitkové čarodějné procedury silně „pohanského“ rázu. I když se, jak se zdá, v právu českém ještě nějaký čas takto udržely, přece patrně nepřežily už vůbec husitské období. Z rány, jež jim byla zasazena za vlády Karlovy, se tedy už nevzpamatovaly.

Z literatury:

G. E. SANČUK, Český zemský zákoník „Maiestas Carolina“ (1355) jako historický pramen pro studium začátků českého národního státu, Sovětská věda — Historie, 1952, č. 3, str. 361—370.

Jiří KEJŘ, Počátky dvorského soudu, Rozpravy Čs. akademie věd, řada společenských věd, roč. 66, 1956, sešit 4.

E. WERUNSKY, Die Maiestas Karolina, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. IX, 1888, str. 64—103.

T. TARANOVSKI, Majestas Carolina i Dušanov zakonik, Beograd 1933, str. 1—80, Srpska kraljevska Akademija, Glas 157, drugi razred, 8.

Josef ŠUSTA, Karel IV. Za císařskou korunou. 1346—1355. (České dějiny II—4), Praha 1948, str. 186—215.

Theodor SATURNÍK, Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové, Sborník věd právních a státních, roč. 48, 1948, str. 5—17.

E. OTT, Beiträge zur Rezeptionsgeschichte, 1879, str. 164—167. — V. VANĚČEK, Bartolovská pověst v Čechách, Právně historické studie VI, 1960.

Thea BUYKEN, Das römische Recht in den Constitutionen von Melfi, Köln, 1960.

CHRESTOMATIJA pamjatnikov feodalnogo gosudarstva i prava stran Jevropy, pod red. V. M. KORECKÉHO, Moskva 1961, str. 844 a d.

1. Totius universitatis actor et rector, summus opifex unus deus, creaturarum omnium nobilissimam hominem ad imaginem propriam effigiemque formavit, et paulo minus ab angelis minuit, praeponens eum ceteris creaturis.*)

Quem cum simplicem produxisset et rectum: ipse libero voluntatis abusus arbitrio, quod dignitatis praerogativa potestas divina concesserat, quaestionibus infinitis se reddidit involutum.

2. Inde successiva posteritas, paterni vitii maculata contagio, velut a stipite suo virgultum non discrepans, inter se rancores suscitavit et odia. Rerum dominia, quae jure naturae debebant esse communia, partitis animis fecere distincta. Inde proprium sibi quisque quaerens, avaritiae coecitate confusus, alius furta, alius publice rapinas committere, demum bella, seditiones et cetera humanae miseriae mala, pullulare frequentius inceperunt.

3. Unde ipsa rerum necessitate cogente, nec minus divinae provisionis instinctu, principes gentium sunt creati; per quos sceleris criminandi licentia arceretur, et pacificis ac quietis cauta securitas praerberetur; qui leges et jura conderent et ad regulam cuncta disponerent; ut personis consideratis et causis, inter homines futura litigia rationabiliter diffinirent.

8. providimus, (non nostro ingenio confidentes, sed ad illius omnipotentis gloriam et misericordiam infinitam nostrae mentis vertentes intuitum et preces sedulas porrigentes, qui res penitus desperatas concedere et feliciter consummare suae virtutis magnitudine potest), constitutiones et leges non solum novas condere, quas, nobis pro-

1. Všeho světa stvořitel a správce, nejvyšší spomocník jeden buoh, stvoření všeho najušlechtlejšieho člověka k obrazu a k obličejí svému učinil jest, a maličko pod angely umenšil, předkládaje jeho jiným stvořením.

Toho když sprostného vyvedl a pravého: on svobodné vuole zle užívaje, kteréž mu jest z zvláštie milosti pro duostojenství moc božská pójčila, v pohádky nescišlné vydav se i upletl.

2. Z toho budúcie ščedie, otcovského zprzněnie hřiechem zmazáno jsa, jakožto průtek od svého kmene v róznicí nejša, i vzbudilo mezi sebú nechuti a nenávistí. Nad zbožiem panovámie, ježto vedle práva přirozenie měla všem vóbec býti, roztržiti jsúc na svých mysléch, jsú rozdělovali. Z toho každý svého vlastnieho hledě, a lakomstvem jsa pohanben, onen zlodějstva, onen zjevných lúpežuov vésti nepřestává.

3. Pro kteréžto věci, i také božské opatrnosti ponucením, jsú kniežata lidská stvořena; jimiž svoboda k hřešení má súžena, a tichým a pokojným jistá bezpečnost dána býti; kterážto kniežata zákony a práva aby skládali a vedle správy všeccky věci jednali; aby osoby i pře znamenájice, mezi lidem zlodějstva a sváry súdili.

8. opatřili sme, (ne našemu vtipu doufajíce, ale toho všemohúcieho k chvále a milosrdenství nesmiernému zrak mysli naše obrátiece a proseb ustavných podadúce, kterýžl věci nedomnělé a jakožto zúfalé úplně, z moci velebnosti své móž dopřieti a šťastně skonati), ustanovenie také a práva neřci nová zdělati, kterážto, nám božsky zjeviena, známe

*) Proložená slova v čiánkách úvodu (předmluvy, prooemia) vykazují shodu se zněním t. zv. Sicilských konstitucí Friedricha II.

mulgatas divinitus, novimus pro conservatione justitiae et pacis acquisitione perpetuae dicti regni fidelibus expedire;

quin etiam antiquas plurimas, quas partim in scriptis, licet incomposite et confuse redactis, partim vero sola consuetudine et utentium moribus approbatas, per illustres principes praedecessores nostros recolendae memoriae reges plures Boemiae factas invenimus vel concessas,*) in unum codicem, Majestatis nostrae felici nomine nuncupandum,*) per nos prius correctas atque suppletas, lucido ordine et stilo pensatis redigere, illasque secundum congruentem materiam debitis titulis assignare, quo legentibus propensior pateat intellectus: per quas etiam cunctis iudicibus aut officialibus nostris majoribus et minoribus recte iudicandi, secundum quod scriptum invenerint, materia praebeatur, et variandi iudicia in causis eisdem vel similibus (quod saepe factum, in offensam divinae justitiae et subditorum nostrorum fidelium lacrymabile detrimentum audivimus), facultas quaelibet adimatur; et ut hactenus tam dire prostrata justitia, per nos deo medio relevata libere perseveret, et depressis rebellionibus et sceleribus quibuscunque, animose triumphet.

9. Has igitur constitutiones nostras, tam saluberrimas vobis et utiles, fideles dilecti! laetanter accipite, et deo gratias agite, qui per nos, suos in hac parte ministros, dedit vobis vivere scripta lege, quos tam longis temporibus contigit incerto iudicio multorum opprimentium iugo feroci colla submittere, et litigiorum sententias saepe, non rationis tramite, sed iudicantis arbitrio reportare.

pro zachovanie spravodlnosti a dobytie pokoje večného verným kráľovstvie svrchujmenovaného užitečna býti;

ale také i stará práva mnohá, ktorážto diel psaná, ačkoli nezpůsobně a nepořádně složena, diel také obyčejem púhým těch, jenž sú jich užívali, potvrzená, od najjasnějších kniežat př dkuov našich, ctné paměti hodných králův Českých mnohých, zdělána a pójčena sme býti zhledali, v jedny kniehy, jenž Velebnosti naše šťastným jménem slúti mají, námi prvě opravena a vyplněna, v jasný sklad a řád vážný složiti, a také podlé slušné materie a řeči, hodnými nadpisy znamenati, aby těm, ktož je čísti budú, rozum širší byl otevřen; kterýmiž-toby také všem súdcem a úředníkóm našim větším i menším, aby pravě súdili, podlé toho, jakož psáno naleznú, byl běh vydán, a súdy měniti ve přech těch samých aneb sobě podobných (což že často stávalo se, na úraz božské spravodlnosti a poddaných našich verných žalostnú škodu, slyšeli sme) moc všeliká odjata byla; i aby spravodlnost, do sie chvíle tak ukrutně poražená, již s pomocí boží námi pozdvižená jsúci, svobodně potrvála, a potlačieć protivensvie a hřiechy všeliké, statečně vítězila.

9. Protož tato ustavenie naše spasitelná, a sobě užitečná, verní a najmilejší! vesele přijměte, a dieky bohu vzdávajte, kterýžto skrze ny, svého v této věci služebníka, dal vám býti živu psaným právem, ježto ste od dávných časuov v nejistém súdu mnohých násilníkóv jhu ukrutnému hrdla podsazovati, a rozsúzenie o svády častokrát ne vedle cesty rozumu ale vedle vuole súdícieho přijímati musili.

*) Slova mezi hvězdičkami jsou odezvou podobných slov v úvodu k Justiniánovu Codexu: „uno codice sub felici nostri nominis vocabulo.“

V. De receptatoribus
haereticorum et credentibus
et complicitibus eorum.

§ 1. Omnis sectae haeticos a quomam juxta limites regni nostri Boemiae, in domibus aut agris, aut aliter quoquomodo, indifferenter receptari, prohibemus omnino.

§ 2. Receptatores vero, si qui fuerint scienter, aut credentes, aut complices, aut alias quocunque modo consentientes eis, sive fautores, bonis eorum omnibus confiscatis, relegandos in regno praedicto in perpetuum esse censemus.*)

XXVII. De tabulis terrae.

§ 1. Tabulae, quae per terrae notarium confici debent, pariter simul cum ipso notario teneri et servari in castro nostro Pragensi jubemus.

§ 2. Nisi hae, quae forent super hereditatibus et causis finitis jam compositae, quas (ut moris fuit antiquitus) sigillatas prius, per supremum camerarium, supremum czudam seu judicem et burggravium dicti nostri castri Pragensis, ac dictum terrae notarium, in sacristia cathedralis ecclesiae Pragensis volumus custodiri, nullatenus aperiendas, nisi praesentibus eodem supremo camerario et terrae baronibus, ut est moris.

XXXI. Quomodo admittitur ludus
taxillorum.*)

§ 1. Licere permittimus ad taxillos volentes quoscunque, paratam pecuniam tantum deludere.

Ktožby kacieře přijemali,
věřili neb která účastnost
s kacieři měli.

§ 1 Mecně ustavujem, ktožby kolivěk kacieře přijemal kterěžkoli sekty, nebo je trpěl, aneb s nimi obcoval, otporně nešetře svrchu psaného ustavenie, aby všecka... sbožie do komory krále Českého provinil bez otpuštění a z království Českého věčně vypovědien byl.

O dskách zemských.

§ 1. Ey pilně prikazujem, aby dsky zemské, kteréž písafem zemským mají zřizeny býti aneb zřizeny budú, chovány byly na hradě Pražském.

§ 2. A kteréž by byly dokonány, ty mají chovány býti pod pečeti a zámkem nejvyššího komorníka, sudieho, piesaře a purkrabie Pražského v zákřiště kostela Pražského, a ty dsky nemají vyniemány býti, lečby při tom byli díieve řečení úředníci, jakož jest obyčej.

Kterak dopuštěna jest hra
v kostky.

§ 1. Řekli jsme svrchu o kostce; více díme, že hry nynie dopuštíme hráti v kostky neb v jinú hru toliko do kopy

*) Druhá věta článku vykazuje jasné stopy převzetí ze sicilských konstitucí Friedricha II. z 1. pol. 13. století.

*) K článkům 31 (a také 30) této osnovy zákona je třeba upozornit, že r. 1314 vydal ve Španělsku král Alfons podrobný „Rád o hernách (Ordenamiento de las Tafurerias)“ o 44 člancích, ve španělské říši. Nalezne se v edici Opúsculos legales del rey don Alfonso el Sabio publicados y cotejados con varios codices antiguos por la Real Academia de la Historia, t. II., Madrid 1836, str. 212—231. Přímých styčných bodů textových tu však není, ač obsahově jsou si některé články blízké.

§ 2. Mutuum vero nonnullum contrahere in ipso ludo, ultra unicam sexagenam grossorum, in pecunia scilicet numerata, non aliter.

§ 3. Qui contrafecerit, dans mutuum perdat illud, et tantundem fisco nostro poenae nomine sit astrictus; recipiens autem tantundem similiter nostrae camerae poenae nomine solvere teneatur, nec respondere cogatur mutuum concedenti ultra praescriptam pecuniae quantitatem.

XXXVI. De divisione hereditatum vel aliorum honorum communium.

Altercationum materiam plurimarum, quam in sacro auditorio nostro vidimus frequentari, provisione nostra tollere volentes, sancimus: quod fratres consobri- ni, aut alii quicumque sanguine vel affinitate conjuncti, vel prorsus extranei communem hereditatem habentes, volentes a communione secedere et partes quisque proprias habere, divisionem hujusmodi solemniter debeant celebrare, videlicet principes vel barones coram regia majestate; aut si praelegerint barones ipsi, coram tribus baronibus scabinis seu justitiariis vel rectoribus illius provinciae, infra cujus limites hereditas ipsa sita aut pars potior ipsius reperietur. Nobiles vero alii coram tribus nobilibus scabinis ejusdem provinciae situatae hereditatis. Ceteri vero plebeji vel oppidani coram iudice civitatis illius vel oppidi, infra quam vel ejus pertinentias est dicta hereditas situata. Extra vero alium praedictorum modorum divisionem aliquam alleganti, velut non legitime factam, nulla probatio admittatur, nec diviso aliqua facta credatur, sed pro communione alleganti iudicium sine dilatione feratur.

grošóv; ale na žádné dluhy ani na pojič-ky.

Pakliby kto komu více prohrál na který dluh, a on jeho z toho upomínal, nemá jemu více plniti nežli kopu gr.

A což jest více toho dluhu prohraného a on onomu plnil mimo tu kopu, tolikéž nám do naší komory ten ktož plní má propadnutí a tolikéž ktož beře více mimo kopu projhraných peněz, a oba v pokutu upadneta a v nemilost naši královskú.

Sváróv i hádanie řeči mnohé, kteréž sme v svatém paláci našem častokrát vídali, opatrností naši snieti žádajice: za právo usuzujem, aby bratřie sestřeni, i jiní kteréžkoli příbuzností aneb přátelstvem spojení, neb také i cizí ve spolce dědictvie majíce, a rozdělití se chtěie, aby každý z nich svůj díel měl, rozdiel takový slavně učiniti mají; kniežata neb páni před královskú Velebností; pakliby sobě volili pány, tehda oni přede třmi pány přísežnými, popravcemí neb zpravcemí té vlasti, při jichž mezích to dědictvie leží aneb větčie strana toho dědictvie shledána bude, díel má se státi. Ale jiní urození vládyky přede třmi pány popravcemí té vlasti, kdež dědictvie to leží, mají díel bráti; jiní pak obecni lidé neb měšťané před richtářem města neb měštečka toho, při němž to jisté leží dědictvie. Ale mimo tyto svrchupsané obyčeje ktožby pravil by díel vzal, žádná moc ani doličenie nemá býti dopuštěno ani dódvod, by se dědický a pravý díel stal, aniž má býti věřeno, by díel byl; ale ktožby sě k spolku neb na spolek táhl, má súd beze všeho prodlenie jemu osazen býti.

Errorem gravissimum, sanctissimae religioni christianae contrarium ac obnoxium statui et quieti devotorum nostrorum fidelium, de medio gregis populi christiani regni nostri Boemiae penitus extirpantes, sancimus:

§ 1. Nemini omnino licere juxta limites dicti regni ferri candentis vel aquae frigidae experimento uti, aut alio genere experimentorum similium, vel inducere ad utendum quacunque occasione vel causa, commissi forte criminis violentiae in virginem vel adulterii, sicut aliquando factum fuisse comperimus, aut alias quovis modo exquisito.

§ 2. Poena imminente contra facienti, aut illi consilium vel favorem praestanti, post infamiam, bonorum omnium publicationis in fiscum; et ubi personaliter capi possit, (quod fieri cuicunque nedum permittimus, sed jubemus) incendio sive aqua, prout in altero ipsorum deliquerit, finem turpissimum faciat vitae suae. Qui enim dei omnipotentiam tentare praesumpserit, et illius occultum iudicium deridere, proximum suum per naturae contraria cogendo perire, dignus est merito, naturalis hujus vitae solatio non gaudere.

LXVI. De hereditatibus devolvendis ad filios vel parentes.

Hereditates parentum utriusque sexus, scilicet patris et matris, quas ad filios ex eorundem parentum corporibus legitime procreatos deferri regaliter volumus et sanximus, non solum de liberis in paterna potestate sistentibus seu cum ipsis parentibus simul cohabitantibus, sed etiam de emancipatis seu divisim a parentibus supradictis intelligimus.

Licet enim personarum et larium remotio inducatur, non propterea sanguinis necessitudo, quae nulla potest ratione divelli, aliquatenus separatur.

A zakazujem i přiesně prikazujem a zapoviedáme, aby viac té prisahy pohan-ské, totiž skrze železo horúcie a na vodu puštění, nepožievali o žádnú věc, a tudy Boha, svého tvůrce, nepokúšeli, buďto o únos neb o podávenie panen etc., než živi byli, přísáhna Bohu, neb skrze Buoh přísahajiec, (neb jest on svrchované dobré); pod pokutú zbavenie jeho zbožie a pod hrdlem, nebo pod ohněm neb pod utopeniem neb kterým jest hřiechem shřešil proti svému bližniemu.

Dědictvie rodičov obojích, totiž otce a matere, kteréžto k synům z jich životov řádně pošlým z práva obrátiti mieníme, a chceme i za právo činíme, netoliko o těch dětech, kteříž doma pod mocí otcovú jsú, anebo s svými rodiči bydlé, ale také aby i o těch bylo rozumieno, kteříž z mocí jich již jsú vyňati, a od nich odděleni.

Neb ačkoli osob jejich aneb obydlé da-lekost byla by, však proto příbuznost krve, kteréž žádnú věc nemuož býti roz-dělena, a nikterak muož se rozlúčiti.

LXVII. Alia materia ad idem.

Si filii vel filiae, divisi seu emancipati a parentibus eorum, superstitionibus parentibus ipsis decedant: eorum hereditates et bona non ad parentes ipsos, sed ad regiam cameram de jure regni et antiquissima consuetudine devolvuntur.

Jestliže synové neb dcery oddělení od rodičů svých jsou zemřeli, by pak rodiči živi po nich zůstali, jich dědictví a zboží ne na rodiče, ale do komory královny z starého práva království a z obyčejí má spadnutí.

LXVIII. Alia materia ad idem.

De jure et consuetudine regni nostri, filiae nuptae aut viduae in bonis et hereditatibus defunctorum parentum non succedunt, quae liberis aliis ex dictis parentibus non exstantibus, ad fiscum regium non est dubium pertinere; cum contentae stare debeant dotibus, quas ex dictis hereditatibus, vel alias ab eorum parentibus habuerunt; quas nec eis auferri vel impediri patimur quoquomodo. Inuptas vero filias, a parentibus non divisas, in bonis et hereditatibus succedere omnino permittimus et jubemus.

Z práva i z obyčejí království našeho dcery vdané neb vdovy na zboží a dědictví rodičů svých zemřelých nemají děditi; kterážto zboží a dědictví, neměli děti jiných z těch rodičů, mají do královny komory bez pochyby spadnutí. Neb ty dcery svrchupsané přestati mají na věně svém, kteréž z toho dědictví neb jinak od svých rodičů jměly sú, kteréžto věna jim neodjmáme, ani překážeti v tom pro nic nedopůštíme. Ale dcery nevdané, ani od rodičů svých oddělené, v zboží a dědictví děditi jim všelikterak dopůštíme i velíme.

LXXXV. Ne aliquis baro vel nobilis eruat oculos homini suo vel alteri.

Non licet alicui baroni vel nobili suis vel alterius hominibus oculos eruere. Quod si quis tam immaniter gessisse convictus aut confessus exstiterit: eo ipso regis indignationem in bonis suis et rebus omnibus se noverit incurrisse.

Nesluší žádnému pánu, ani vládyce, by svým neb cizím lidem oči vymietal. Pakliby kto to ukrutenství učinil, a v tom shledán byl: ten jest upadl v nechut královu a zboží všecko jeho na Jeho Milost spadlo.

LXXXVI. Alia materia ad idem.

Siquis baro vel nobilis homini suo vel alii cuicumque nasum cum intermedio narium incidisse repertus exstiterit: se, bonaque sua omnia, regiae gratiae sciat esse commissa.

Jestližeby který pán neb vládyka člověku svému neb ciziemu nos z chřepí uřezal, a v tom shledán byl; sám i se vším zbožím svým věz že jest na králově milosti.

LXXXVII. Alia ad idem.

Similiter cavere sibi debent barones et nobiles supradicti, ne quis eorum pompose se gerens, vel aliter humanae naturae sanguinem vilipendens, manum

Takéž varovati se mají páni i vládky svrchupsaní, aby žádný z nich hrdě se drže, lidského pokolenie krve lehce neváže, ruky neb nohy na špalek vložené

vel pedem trunco suppositum cuiquam
abscindere per se vel alium audeat vel
praesumat. Qui contra fecerit, poena
consimili feriatur.

žádnému neutřínal, ani sám ani skrz ji-
ného. Ktožby proti tomu učinil, pokutú
a pomstú takovúž bude pokárán.

Autor 15. století shrnul obsah předchozích tří článků český stručně takto:

O moci panské nad svým lidmi.

Z paměti ustavenie starého pánóm pójčieme nad jich lidmi poddanými moci všeli-
jaké trestati, pomstíti, súditi podle spravednosti, kromě života odjetie pro zlý sku-
tek; toho sobě zachováme, leč bychom komu na popravu dali listy zvláštnie. Líbí
se nám staré právo zachovati, aby žádný pán, vладыka nebo jiný člověk svému anebo
jinému člověku oči nevyvrhl; pakliby kto to učinil všetečně, v královu nemilost upad-
ne a zboží i jeho nábytkové na krále připadnú. Všeliký pán nebo vладыka kdyžby
komu nos uřezal buď svému nebo jinému člověku, proto všecka zboží jeho na královu
milost mají připadnúti. Hanebně by pán nebo šlechtic to učinil, kdyžby svému neb ji-
nému člověku ruku nebo nohu na nátoně uřal, a proto tůž pokutu má trpěti, jakož
svrchu jest jmenováno.

XCV. De unione bonorum.

§ 1. Sicut volentibus est permissum
bona et hereditates suas aliis concedere,
tabularum forma servata: sic et illa bo-
nis alterius unire et communicare nulla-
tenus denegamus, dummodo communi-
cantes et unientes invicem taliter bona
sua solemnitate debitem servare non
omittant, quod ea ad terrae tabulas de-
bite apponantur, et adeptio possessionis
et proclamatio locis et dilationibus con-
gruis subsequantur, prout aliis consti-
tutionibus nostris plene cavetur.

§ 2. Si uniti in bonis eorum separati
habitant, sumptusque quisque separatos
faciat et in diversis vel locis aliis; non
propterea intelligatur unio fraudulenta
vel simulata, dummodo probare possint,
si necesse fuerit, per testes idoneos coram
baronibus, quod alias in damnis et emo-
lumentis omnibus uniti participant et
contribuunt.

§ 3. In bonis se dicentes uniti, licet in
uno eodemque loco vel villa sedentes seu
larem foventes, si tamen eorum quisque
bonorum suorum administrator et rector
existat, et sumptus separatos faciat, se-
parati sunt potius iudicandi, nec unio-

O spolčení před pány.

§ 1. Jakož dskami všechny věci se po-
tvrzují, též také když se dva spolčita dě-
dinami, nebo jeden druhého přijímá na
dědinu přede pány na plném súdě, a za-
chovají sobě slavnost dskami, ač toho ko-
mu co potvrdí, to má býti mocno a to
mají učiniti s obú stranú zjevno a v tom
kraji provolati, v kterémž ty dědiny jsú
a ležie.

§ 2. Ej ačkolivěk rozličná zboží neb
hrady přibuzní by drželi mezi sebú a spo-
lečně na takáž zboží nakládali, to jest
vždy spolek spravedlivý, a u přiehodě,
móže-li to počestnými svědky pokázati,
tehdy ti mají požievati spolku toho.

§ 3. Čiem také spolek obdržien býti
má, když se přihodí, že spolu někteří
sedí v jedné vsi a každý své zboží drží
obláště a požievá a spolu obydlenie
mají; však by tiem dielni byli, že každý
obláště své má. Lečby podobnými svědky

nem alleganti credetur, nisi testibus idoneis plene probaverit, quod unio ipsorum, non obstante divisione vel separatione praedicta, sine omni figmento, simulatione et fraude procedit.

§ 4. Si hereditas alterius unitorum in bonis propter crimina per eum forte commissa veniat confiscanda: tunc aequali facta divisione bonorum omnium simul unitorum, pars sua ad regiam cameram devolvatur, parte reliqua penes alium consocium illaesa et solida remanente.

Partie z úvodu (předmluvy, prooemia) Karlovy osnovy zákoníka převzaty jsou z edice Františka PALACKÉHO, Archiv Český III, 1844, str. 68 a d.

Z této edice PALACKÉHO převzaty jsou také články XXXVI (str. 119—120), LXVI—LXVIII (str. 143—145) a LXXX—LXXXVII (str. 153—154). Upozorniti jest třeba, že staročeský překlad má řadu nepřesností, ba přímo chyb, jež si snadno uvědomí každý, kdo pečlivě srovná překlad s latinskou předlohou.

Ostatní text převzat je z edice H. JIREČKA, Codex iuris Bohemici II—2, 1870, str. 100 až 197. Český text není zde překladem, nýbrž pozdním (snad z 1. pol. 15. stol.) volným zpracováním latinské předlohy. Aby věc názorně vystoupila, umístili jsme příslušnou partii tohoto zpracování ještě za Staročeský překlad článků LXXX—LXXXVII (na str. 114 této chrestomatie).

pokázali, že by nebyli dielni od svých předkuov nebo starost, a ti svědkové přísahú prošli-liby, že jich spolčenie jest bez zámyslu a bez falše.

§ 4. Zjevně každý pro svú zlost svojo diel dědin společných proviniti muož do královy komory, a diel jeho dědin má oddělen býti komorničím druhem ot druhého společníka, a má o to býti losováno, tak že diel nevinného společníka dědin má ostati bez poskvrny při něm v právě.